

Козловська Г. В.

БЕЗПЕРЕРВНА ОСВІТА В ЄВРОПІ ТА УКРАЇНІ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

А н н о т а ц и я

В статтє представлен соціологический анализ непрерывного образования в Европе и Украине (основные группы потребителей, приоритетные отрасли наук, формы и способы обучения), рассмотрены основные аспекты, проблем и перспектив развития системы непрерывного образования в Украине.

Все життя людини є її розвитком. Глобалізація, зміна технологій, перехід до інформаційного суспільства утвердження пріоритетів сталого розвитку, інші властиві сучасній цивілізації риси зумовлюють розвиток людини як головну мету, ключовий показник і основний важіль сучасного прогресу, потребу в радикальній модернізації галузі, ставлять перед державою, суспільством завдання забезпечити пріоритетність розвитку освіти і науки, першочерговість розв'язання їх нагальних проблем.

Джерелом розвитку людини служить освіта протягом її життя. Освіта – основа розвитку особистості, а значить – суспільства, нації та держави, запорука майбутнього України. Вона є визначальним чинником політичної, соціально-економічної, культурної та наукової життєдіяльності суспільства. Вона відтворює і нарощує інтелектуальний, духовний та економічний потенціал суспільства, є стратегічним ресурсом поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету і конкурентоспроможності держави на міжнародній арені.

У Державній національній програмі “Україна ХХІ століття: стратегія освіти”, що визначила інноваційні цілі, напрями й антикризові завдання модернізації національної освіти, однією з провідних ідей модернізації освіти є її розвиток за принципом безперервності, створення єдиної системи неперервної освіти, що становитиме органічний комплекс державних і громадських (приватних) установ.

Актуальність теми статті зумовлено тим, що в умовах формування інформаційного суспільства швидко змінюються звичні моделі освіти, роботи і самого життя; настає “епоха знань” зі всіма витікаючими культурними, економічними і соціальними наслідками. Перехід до економіки і суспільств, “заснованих на знанні” (knowledge-based society), супроводжується процесом безперервної освіти – учення довжиною в життя (lifelong learning), який потребує всебічного аналізу, зокрема соціологічного.

Ефективна система освіти постійно вдосконалюється, розвиватися, змінюватися під впливом вимог часу. А все це не можливо забезпечити без належного

соціологічного аналізу, без розробки соціальних прогнозів розвитку освіти і діагностики негативних явищ, які гальмують процес поступу освіти.

Таким чином, метою даної статті є вивчення основних засад, принципів та проблем безперервної освіти в країнах Європи та Україні з соціологічної точки зору, визначення її значення в сучасному суспільстві. Предметом соціологічного аналізу безперервної освіти в даній статті стали причини її актуальності в сучасному суспільстві, основні споживачі та засоби безперервної освіти, основні мотиви людей, які прагнуть продовжувати своє навчання, пріоритетні галузі освіти тощо.

На Заході для позначки безперервної освіти використовуються два терміни: “продовжена освіта” (continuing education) та “навчання протягом життя” (lifelong learning), при цьому останнім часом перевагу віддають останньому [1]. Ці поняття не є новими, вони широко вживаються вже протягом 40 років. Вони з’явилися вперше в англійській мові в 20-х рр. ХХ століття і асоціювалось з традицією навчання дорослих в країнах Північної Європи. Більш широко ці поняття почали використовувати на початку 60-х рр. ХХ століття.

Термін “продовжена освіта” з’явився на початку 80-х років як відповідь на запити ринку праці. В той час людина розглядалася як “економічна істота”, а освіта – як інвестиції в людський капітал. Таким чином, цінність освіти знижувалася, тому що вона концентрувалася на людських ресурсах як капіталі, та економічних якостях як інвестиціях, першої необхідності.

Стосовно поняття “навчання протягом життя”, що з’явилося в 60-х роках, то воно з самого початку мало гуманістичні традиції. Всі люди розглядаються як здатні до навчання, розвитку своїх потенційних можливостей в будь-якому віці. З цієї точки зору термін виступає як інтегруючий та говорить про вікову безперервність освіти. З іншого боку, його можна розглядати як ідеалістичний, оскільки його застосовують в усіх можливих випадках, роблячи готовим до наповнення будь-яким змістом.

В європейській практиці “навчання протягом життя”це [7]:

- ступені і дипломи у вільний час;
- професійні курси, в тому числі з метою підвищення кваліфікації;
- освіта для дорослих;
- друга вища освіта та інше.

У словнику визначено безперервну освіту як процес зростання “освітнього (загального й професійного) потенціалу особистості упродовж усього життя, організаційно забезпечений системою державних і суспільних інститутів і відповідний до потреб особистості та суспільства” [1].

Варто зазначити, що поняття “безперервна освіта” і “післядипломна освіта”, наприклад, у французькій мові вживаються як синоніми; в системі освіти Франції ці поняття також не диференціюються. Післядипломна освіта – це система навчання та

розвитку фахівців з вищою освітою, що спрямована на приведення їхнього професійного рівня у відповідність до світових стандартів, вимог часу, індивідуально-особистісних та виробничих потреб; удосконалення наукового та загальнокультурного потенціалу особистості, яка реалізується у діяльності спеціалізованих державних або приватних навчальних закладів та засобами самоосвіти і керується державними стандартами відповідно до фаху певних рівнів кваліфікації відповідно вимог суспільно-економічного та науково-технічного прогресу [4, 32].

Основу програми безперервної освіти в її європейській та американській редакціях складає орієнтація на розвиток окремих людей та повсюдне забезпечення цього розвитку за рахунок зняття вікових, соціальних і організаційних обмежень. Мета навчання – надати кожному індивідові проблемну область та сферу діяльності, необхідну для розвитку його ініціативи та формування його самостійного судження.

Нині в освітній системі України також всебічно розробляється й апробується ідея безперервної освіти. Значна увага приділяється підвищенню професійної майстерності педагогічних працівників у системі післядипломної освіти.

Головну мету безперервної освіти визначають аспекти соціально-економічних змін, які тісно взаємопов'язані: активна громадянська позиція і конкурентоспроможність на ринку праці [2]. Це обумовлено тим, що по-перше, рух до “суспільства, заснованого на знанні” означає, що інформація, знання, а також мотивація до їх постійного оновлення і навички необхідні для цього стають вирішальним чинником розвитку, конкурентоспроможності й ефективного ринку праці; по-друге, ми живемо в складному соціально-політичному середовищі, де повноцінний розвиток особи стає неможливим без уміння брати активну участь в суспільних процесах і адаптуватися до культурної, етнічної і мовної різноманітності. І лише освіта в найширшому розумінні цього процесу може допомогти успішно справитися з цим завданням. Участь в громадянському суспільстві практично неможлива без успішної професійної кар'єри, оскільки вона складає фундамент особистої незалежності, самоповаги і добробуту, а значить, визначає якість життя.

Таким чином, зайнятість стає важливим параметром розвитку громадянського суспільства і добробуту Європи в цілому. Проте і успіх на ринку праці, і участь в суспільних процесах вимагають певних умінь, навичок і доступу до сучасних знань. Саме на це повинні бути спрямовані сьогодні і зусилля держав-членів ЄС, і дії місцевих організацій – соціальних партнерів, і прагнення кожної окремої людини, яка, врешті решт, і є головною дійовою особою в системі безперервної освіти.

Європейська комісія і країни-члени ЄС визначили “навчання довжиною в життя” в рамках Європейської стратегії зайнятості як всебічну навчальну діяльність, здійснювану на постійній основі з метою поліпшення знань, навичок і професійної компетенції. Головна ідея нового підходу полягає в тому, що безперервна освіта

перестає бути лише одним з аспектів освіти і перепідготовки; вона стає основоположним принципом освітньої системи і участі в ній людини впродовж всього безперервного процесу її учбової діяльності. У найближче десятиліття цей принцип повинен бути повністю реалізований в європейських країнах [1]. За допомогою системи безперервної освіти всі жителі Європи повинні отримати рівні можливості адаптуватися до вимог соціально-економічних змін і активно брати участь у формуванні майбутнього Європи.

Значення безперервної освіти було підкреслене на найвищому рівні – голови держав ЄС домовилися, що в найближчому десятилітті Європейський Союз повинен показати приклад всьому світу, успішно реалізуючи завдання економічного розвитку й досягаючи при цьому соціальної єдності (social cohesion).

Особливо виділяючи, що “людина є головним європейським надбанням і, отже, центральним елементом будь-якої політичної діяльності ЄС”, документи європейських саммітів стверджують, що освітні системи повинні пристосуватися до нових реалій XXI-го століття, і “безперервна освіта повинна стати головною політичною програмою громадянського суспільства, соціальної єдності і зайнятості”.

Такий висновок став природним підсумком попередніх десяти років, коли безперервна освіта зайняла вагомe місце в порядку денному ЄС. На початку 90-х Європа зіткнулася з серйозними економічними проблемами, викликаними змінами у виробничих, торгових та інвестиційних моделях. Це призвело до зростання структурного безробіття і великого розриву в професійних навичках і уміннях. Вирішити ці проблеми без освіти не було можливим. 1996 рік, оголошений Європейським роком безперервної освіти, допоміг привернути увагу політиків до нових вимог часу. В середині 90-х стало також ясно, що безперервна освіта може стати не тільки ключем до рішення проблем зайнятості, але і серйозним чинником соціальної єдності. При цьому особа та її потреби повинні стати центром будь-якої системи освіти й навчання.

Держави Європи прийшли до єдиного розуміння необхідності безперервної освіти, формулювання конкретної програми дій та визначили її ключові принципи [3]:

1. Нові базові знання і навички для всіх.
2. Збільшення інвестицій в людські ресурси.
3. Інноваційні методики викладання і навчання.
4. Нова система оцінки здобутої освіти.
5. Розвиток наставництва і консультування.
6. Наближення освіти до дому.

В Європі 70% опитуваних людей виявили бажання вчитися. При цьому 80% вважають, що освіта має покращити їх професійне життя, а 72% – особисте. Жінки прагнуть отримати загальні знання, чоловіки – професійної кваліфікації [1].

Основні цілі навчання: придбання нових знань; поєднання навчання з бізнесом; підвищення професійних знань у трьох європейських мовах; боротьба з вилученням; залучення капіталовкладень у навчання на рівноправній основі.

На сьогоднішній день тематика дослідницьких робіт з безперервної освіти включає такі питання [1]:

- навчання, базоване на реальній роботі;
- навички, що потрібні роботодавцям і особистостям;
- питання приєднання малих та середніх навчальних установ до безперервної освіти;
- співвідносини між потребами освіти та іншими соціальними напрямками (зріст населення, здоров'я, екології та інші);
- ефективність мережі безперервної освіти;
- як надавати доступ до безперервної освіти людям без університетської освіти;
- питання педагогіки в безперервній освіті з використанням нових інформаційних технологій.

Програма безперервної освіти повинна осмислюватися як форма управління процесами розвитку. Це вимагає відмови від багатьох уявлень, що склалися, та визначення нового підходу і нової ідеології в царині освіти. Ідея безперервної освіти – це програма розвитку мислення та діяльності, в рамках якої розвиток людини і виробничих систем можуть виступати тільки як приватні, фрагментарні задач. Це особлива політика не тільки в царині навчання, але і в сфері організації вільного часу людей, суспільних відношень та соціокультурних систем.

З точки зору індивіда та професійної організації мислення та діяльності, безперервність межує з підготовкою, що координується, та замкненістю її на формування цілісного типу мислення та діяльності.

З точки зору особистості, безперервна освіта виступає як відкрита (віртуальна) та варіативна освіта, що забезпечує максимальну свободу вхідного вибору і наступну мобільність особистості. На кожному кроці особистісного розвитку така освіта повинна надавати кожному можливість вибору своєї траєкторії руху, як сфери ініціативи та відповідальності.

З точки зору суб'єкту свідомості, безперервна освіта виступає як постійна проблематизація, що зв'язує окрему людину з культурою, що робить її не тільки носієм мислення та діяльності, але й джерелом творчої еволюції.

Сьогодні питанням організації безперервної освіти займається European Credit Transfer Scheme (ECTS). Характерним є те, що курс безперервної освіти забезпечує часто більш широку область знань ніж звичайний курс. Також він вимагає досконаліших навчаючих технологій, контролюючих засобів і високої кваліфікації

викладача, причому він не обов'язково є професійним викладачем, або працює в університеті.

12 університетів Європи прийшли до висновку, що політика безперервної освіти повинна мати такі розділи: ринки, на які вона орієнтована; зовнішні зв'язки між університетами і клієнтами; формати та програми навчальних курсів; політика цін; політика персоналу; розташування забезпечення; підтримка студентів; організація системи доставки безперервної освіти; система підтримки якості програм та інше.

Основними споживачами безперервної освіти є:

- професіонали;
- безробітні;
- працівники промислових та комерційних організацій;
- працівники асоціацій та громадських організацій;
- інваліди;
- жінки, що виховують дітей;
- особи, що відбувають покарання;
- військовослужбовці;
- основне населення.

Основні засоби безперервної освіти:

- короткострокові курси, семінари, лекції;
- довгострокові програми;
- модульні програми з накопиченням кредитів;
- дистанційне навчання;
- літні школи; наукові семінари.

Продовжена освіта в Європі включає дистанційну, заочну і традиційну університетську освіту, яка може бути у вигляді:

- підвищення кваліфікації співробітників університету;
- університетська освіта з метою перекваліфікації (передбачається вища університетська освіта в будь-якій іншій галузі);
- додаткова університетська освіта з метою розширення знань, одержаних в університеті;
- освіта, що зберігає “форму” колишніх випускників, тобто дає їм можливість вдосконалення.

Найчастіше заняття проводять за вечірньою та заочною формою, фінансування відбувається через гранти, подекуди місцевою владою або компанією.

Приоритетні галузі освіти (у порядку пріоритетності): менеджмент; гуманітарні науки; інформаційні технології; інжиніринг, технології; громадське здоров'я, медицина; соціальні та політичні науки; освіта, педагогіка, психологія; екологія, довкілля; мови; юриспруденція; економіка; природознавчі науки.

Згідно з Національною доктриною розвитку освіти, безперервність освіти в Україні реалізується шляхом [3]:

- забезпечення змісту та координації навчально-виховної діяльності на різних ступенях освіти, що функціонують як продовження попередніх і передбачають підготовку громадян для можливого переходу на наступні ступені;
- формування потреби та здатності особистості до самоосвіти;
- оптимізації системи перепідготовки працівників і підвищення їх кваліфікації, модернізації системи післядипломної освіти на основі відповідних державних стандартів;
- створення інтегрованих навчальних планів і програм;
- формування та розвитку навчально-виробничих комплексів ступеневої підготовки фахівців;
- запровадження та розвитку дистанційної освіти;
- організації навчання відповідно до потреб особистості і ринку праці на базі професійно-технічних та вищих навчальних закладів, закладів післядипломної освіти, а також використання інших форм навчання;
- забезпечення зв'язку між загальною середньою, професійно-технічною, вищою та післядипломною освітою.

Таким чином, Україна чітко визначила орієнтир на входження в освітній і науковий простір Європи, здійснює модернізацію освітньої діяльності в контексті європейських вимог, наполегливо працює над практичним приєднанням до Болонського процесу. Але колись добре організована система підвищення кваліфікації та перепідготовки в Україні відійшла в минуле. Нової системи, що задовольняла б потреби ринкової економіки, не створено. Тому дуже важливий загальноєвропейський принцип “освіта через усе життя” поки що в умовах нашої держави не може бути повною мірою реалізований.

Найбільш складним питанням у безперервній освіті в Європі та особливо в Україні є фінансування. Нині в основному використовується фінансування з різноманітних фондів або організацій, зацікавлених у підвищенні кваліфікації своїх працівників. Всі погоджуються, що курси повинні бути самооплатні, а оскільки вони розглядаються з позицій “суспільства” та “суспільності”, то держава повинна теж робити свій внесок. Але дарма, що безперервна освіта – це насамперед соціальне явище, більшість бачить його вигоди тільки в фінансовому сенсі тому, що вони (перспектива кар’єри для студентів, соціальний та економічний прогрес та інше) більш абстрактні, ніж затрати на нього.

Актуальним завданням також є забезпечення доступності здобуття якісної освіти протягом життя для всіх громадян та подальше утворення її національного характеру. Мають постійно оновлюватися зміст освіти та організація навчально-

виховного процесу відповідно до демократичних цінностей, ринкових засад економіки, сучасних науково-технічних досягнень. Наближення освіти до дому передбачає створення культурно-просвітницьких центрів в безпосередній близькості від нашого житла – не тільки в школах і ВНЗ, але і в торгових центрах, клубах, музеях, бібліотеках, релігійних центрах, парках, центрах відпочинку і на робочих місцях.

Державна політика України стосовно безперервної освіти повинна проводитися з урахуванням світових тенденцій розвитку освіти протягом життя, соціально-економічних, технологічних та соціокультурних змін та за допомогою міжнародних проектів, програм співпраці та побратимських зв'язків. Ефективність цієї роботи в значній мірі залежить від використання Інтернет, а також термінової публікації нових матеріалів і представлення їх на міжнародних конференціях та семінарах.

В Україні повинні забезпечуватися прискорений, випереджальний інноваційний розвиток освіти, а також створюватися умови для розвитку, самоствердження та самореалізації особистості протягом життя.

Отже, Lifelong learning стає одним з головних принципів побудови об'єднаного європейського суспільства, яке йде в напрямку “суспільство, що вчиться”. Розв'язання проблем, що постали у вітчизняній освіті, вимагатиме від соціології ще більших зусиль по всебічному аналізу її реального стану, визначених тенденцій і проблем розвитку і участі в забезпеченні інтеграції України з Європейською спільнотою. Багатий український досвід слугуватиме надійним “стартовим майданчиком” для подальшого вдосконалення національної системи освіти та її узгодження з європейською, а також розвитку освітніх впливів.

Л і т е р а т у р а :

1. Безперервна освіта. – Режим доступу: <http://www.users.kpi.kharkov.ua/lre/bde/ukr/iol/l3.htm>
2. *Макєва О.* Безперервна освіта суспільства – запорука майбутнього // Персонал. – Режим доступу: <http://www.personal-plus/net/206/>
3. Меморандум безперервної освіти Європейського Союзу. – Режим доступу: <http://www.europeans.org.ua/deyanel.html>
4. *Пуховська Л. П.* Професійна підготовка вчителів на Заході: спільність та розбіжності. – К.: Вища школа, 1997. – С. 30-42.
5. *Щедровицкий П. Г.* Очерки по философии образования. – М.: Наука, 1993. – 154 с.
6. *Kallen D.* Recurrent Education and Lifelong Learning: Definitions and Distinctions. London.: Kogan Page, 1997.
7. *Thomas Edward.* Current Issues in University Continuing Education. Lifelong Learning in Europe, №4. – 1999. – p. 223-229.